

Visuomenės sveikatos biurų
2015 m. vykdyta veikla,
susijusi su psichoaktyviųjų
medžiagų vartojimo
prevencija

Apklausos ataskaita

1. ĮŽANGA

Visuomenės sveikatos biurų (toliau – VSB) tikslas – įgyvendinti visuomenės sveikatos politiką, mokyti bendruomenę sveikos gyvensenos, taip pat mažinti gyventojų sergamumą savivaldybės teritorijoje. Dauguma VSB savo veiklą pradėjo 2008 metais, to meto VSB sėkmingą įsikūrimą lėmė sėkmingas Valstybinės visuomenės sveikatos priežiūros plėtros savivaldybėse 2007 – 2010 metų programos įgyvendinimas. 2015 m. Lietuvoje savo veiklą vykdė 45 visuomenės sveikatos biurai.

Visuomenės sveikatos biurai, kurių steigėjas yra savivaldybės, pagal Visuomenės sveikatos įstatymą, šalia vaikų ir jaunimo visuomenės sveikatos priežiūros, visuomenės sveikatos priežiūros specialistų, dirbančių bendrojo lavinimo mokyklose, sveikatos specialistų, dirbančių ikimokyklinio ugdymo įstaigose, veiklos koordinavimo, kitų sveikatos stiprinimo funkcijų, pagal kompetenciją organizuoja alkoholio, tabako ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją savivaldybėse.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas (toliau – Departamentas), rengdamas ataskaitą „Metinis pranešimas 2016“, 2016-04-07 raštu Nr. S-(4.3-8)-977 kreipėsi į Lietuvos VSB atstovus su prašymu pateikti informaciją apie psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones, įgyvendintas 2015 m., bei išsakyti susijusių mokymų poreikį, užpildant apklausos anketą. Anketas užpildė visi 45 VSB.

2. VEIKLŲ, SUSIJUSIŲ SU PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ VARTOJIMO PREVENCIJA, VYKDYMAS 2015 M.

Beveik visi visuomenės sveikatos biurai (44 iš 45) 2015 metais vykdė veiklas, susijusias su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija.

Departamentas siekė išsiaiškinti, kokių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijai buvo skiriamas didžiausias dėmesys. Apklausos rezultatai rodo, kad VSB 2015 m. vykdytos veiklos, susijusios su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija, daugiausia buvo skirtos alkoholio ir tabako vartojimo prevencijai, nežymiai rečiau - narkotikų vartojimo bei elektroninių cigarečių ir energinių gėrimų vartojimo prevencijai. Tik pusės VSB (23) veiklos buvo nukreiptos į vaistų, vartojamų ne pagal paskirtį, prevenciją (žr. 1 pav.).

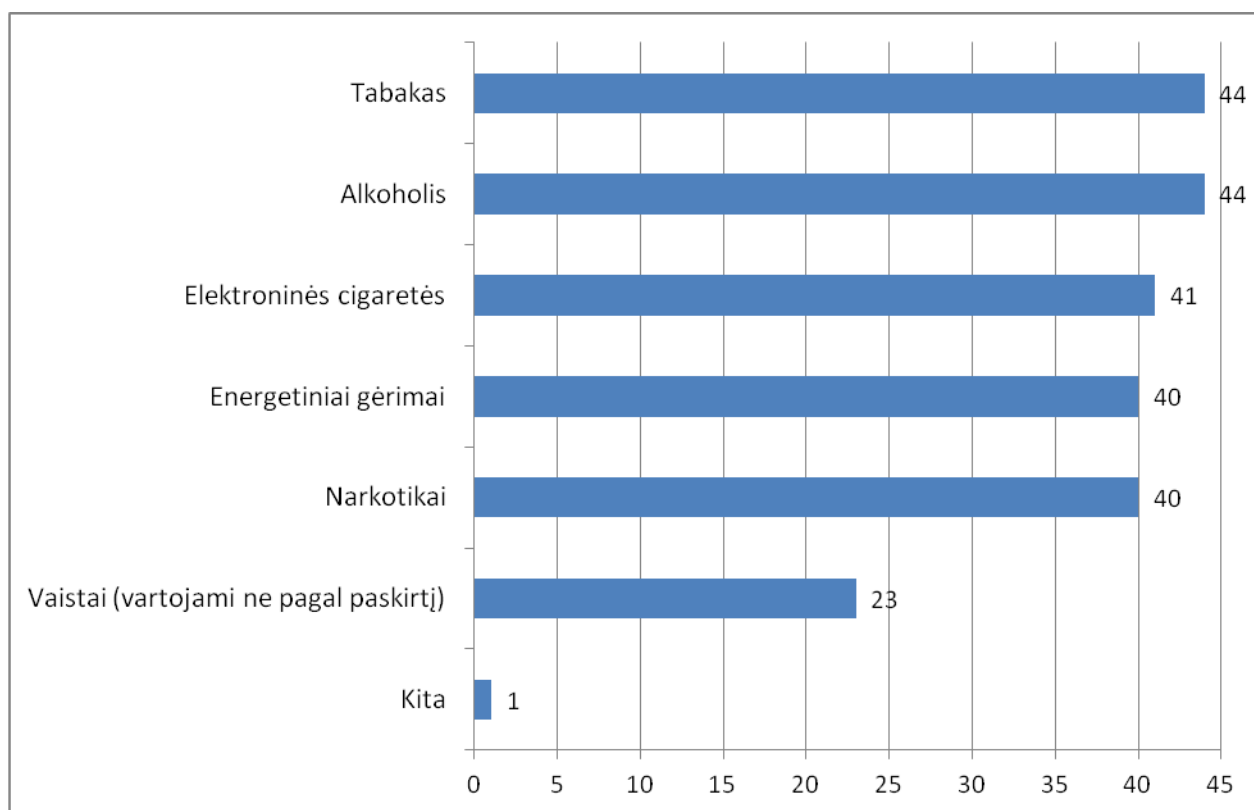
Pažymėtina, kad raminamųjų ir migdomųjų vaistų vartojimas gydytojui nepaskyrus yra opi problema. 2011 m. daugelyje Europos valstybių atlikto Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo Europos mokyklose (toliau – ESPAD) rezultatai parodė, kad 13 proc. Lietuvos 15-16 m. amžiaus vaikų (19 proc. mergaičių ir 7 proc. berniukų) bent kartą gyvenime vartojo raminamuosius ar migdomuosius vaistus gydytojui nepaskyrus. Lyginant šių vaistų vartojimą gydytojui nepaskyrus Lietuvos vaikai yra trečioje vietoje tarp visų Europos šalių, kuriose vykdytas ESPAD tyrimas.

Svarbu, kad su vaikais apie vaistų vartojimo ne pagal paskirtį pavojus būtų kalbama jau nuo 6 metų. Švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 17 d. įsakymu Nr. ISAK-494 patvirtintoje „Alkoholio, tabako ir kitų psichką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programoje“ numatyta ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigose vaikams teikti žinias ir ugdyti nuostatas ir apie netinkamą vaistų vartojimą.

Dažniausiai vaikų piktnaudžiavimui vaistais įtaką daro didelė vaistų pasiūla, prieinamumas, klaidingas požiūris ir pan. Nepaisant priežasčių, kurios paskatina piktnaudžiauti vaistais, toks elgesys yra pavojingas ir gali turėti rimtų neigiamų pasekmių: gali išsivystyti priklausomybė, gresia perdozavimas ar net mirtis.

Netinkamas receptinių vaistų vartojimas ne tik kelia didelį pavojų asmens sveikatai, bet yra susijęs ir su kitomis rizikingo elgesio formomis. Jei vaikas bent kartą gyvenime piktnaudžiavo raminamaisiais, migdomaisiais vaistais, savižudybės rizika padidėja net 3,3 karto (vartojant alkoholį savižudybės rizika padidėja 1,5 karto, kanapes – 1,4 karto, kitus narkotikus – 2,4 karto). Mokslininkai pastebi, kad asmenims, kurie piktnaudžiauja receptiniais vaistais, gresia žymiai didesnė rizika pradėti vartoti narkotikus. Kolumbijos universiteto Nacionalinio priklausomybių ir piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis centro duomenimis, vaikai, piktnaudžiaujantys receptiniais vaistais, dukart labiau linkę vartoti alkoholį, penkis kartus labiau linkę rūkyti kanapes, 12 kartų labiau linkę vartoti heroiną, penkiolika kartų – ekstazį ir net 21 kartą labiau linkę vartoti kokainą. Ypač pavojinga kai vaikai receptinius vaistus maišo kartu su alkoholiu ir narkotikais.

1 pav. Psichoaktyviosios medžiagos, į kurių vartojimo prevenciją buvo nukreiptos 2015 m. VSB vykdytos veiklos (abs. sk., N = 44)

Pastebėtina, visi VSB, vykdžiusieji veiklas, susijusias su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija, skyrė dėmesį ne kažkurios vienos, o bent kelių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijai. Tai atitinka mokslininkų ir tarptautinių organizacijų rekomendacijas, nes mokslškai įrodyta, kad bet kokių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas padidina riziką, kad bus pradėtos vartoti ir kitos psichoaktyviosios medžiagos (pavyzdžiui, ankstyvas alkoholio arba tabako vartojimas padidina narkotikų vartojimo riziką).

Panagrinėjus atsakymus apie tikslines prevencijos grupes, matyti, kad visi VSB vykdė prevencines veiklas skirtas mokiniams. Antroje vietoje – jaunimui skirtos veiklos, po to – suaugusiems, tėvams, bendruomenei. Tik 10 VSB arba beveik ketvirtadalis visų VSB vykdė veiklas, skirtas ikimokyklinio amžiaus vaikų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijai (žr. 2 pav.).

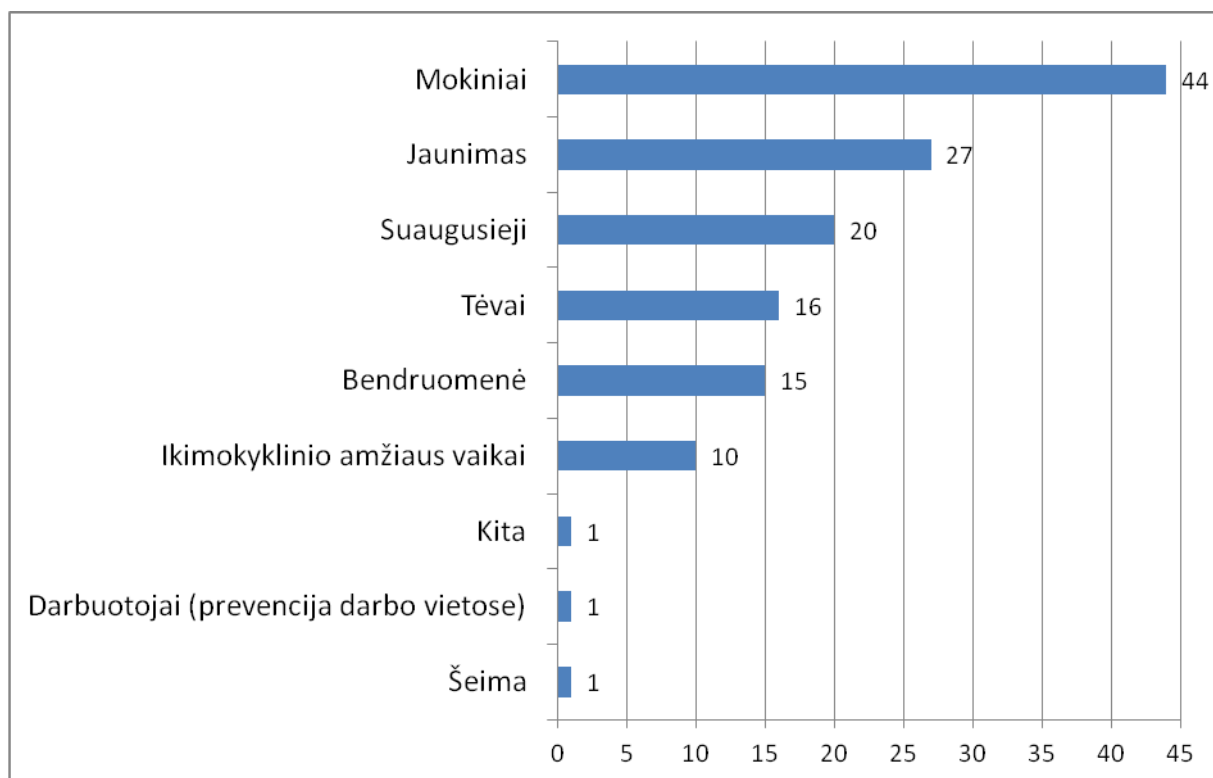
Tėvams skirtas veiklas vykdė tik 16 VSB, t.y. trečdalis visų VSB. Moksliniai tyrimai rodo, kad būtent tėvams skirtos programos atsiperka labiausiai. JAV mokslininkai apskaičiavo, kad 1 doleris, investuotas į mokiniams skirtas prevencines programas leidžia sutaupyti 4,25 dolerio, o investavus tą patį 1 dolerį į tėvams skirtas prevencines programas galima sutaupyti 9,60 dolerio¹.

Lietuvoje Švietimo valdymo informacinės sistemos duomenimis, 2015 m. 122 bendrojo ugdymo mokyklos vykdė psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos mokymo

¹ UK National Treatment Outcome Research Study: NTORS, Godfrey et al., 2004; Health Serv Res., Ettner et al., 2006, UCLA California; Spoth et al., 2002; Haukins et al., 1999; Aos et al., 2001

programas, skirtas tėvams. Todėl tėvų įtraukimas ir motyvavimas dalyvauti prevencinėse veiklose išlieka ypač svarbus.

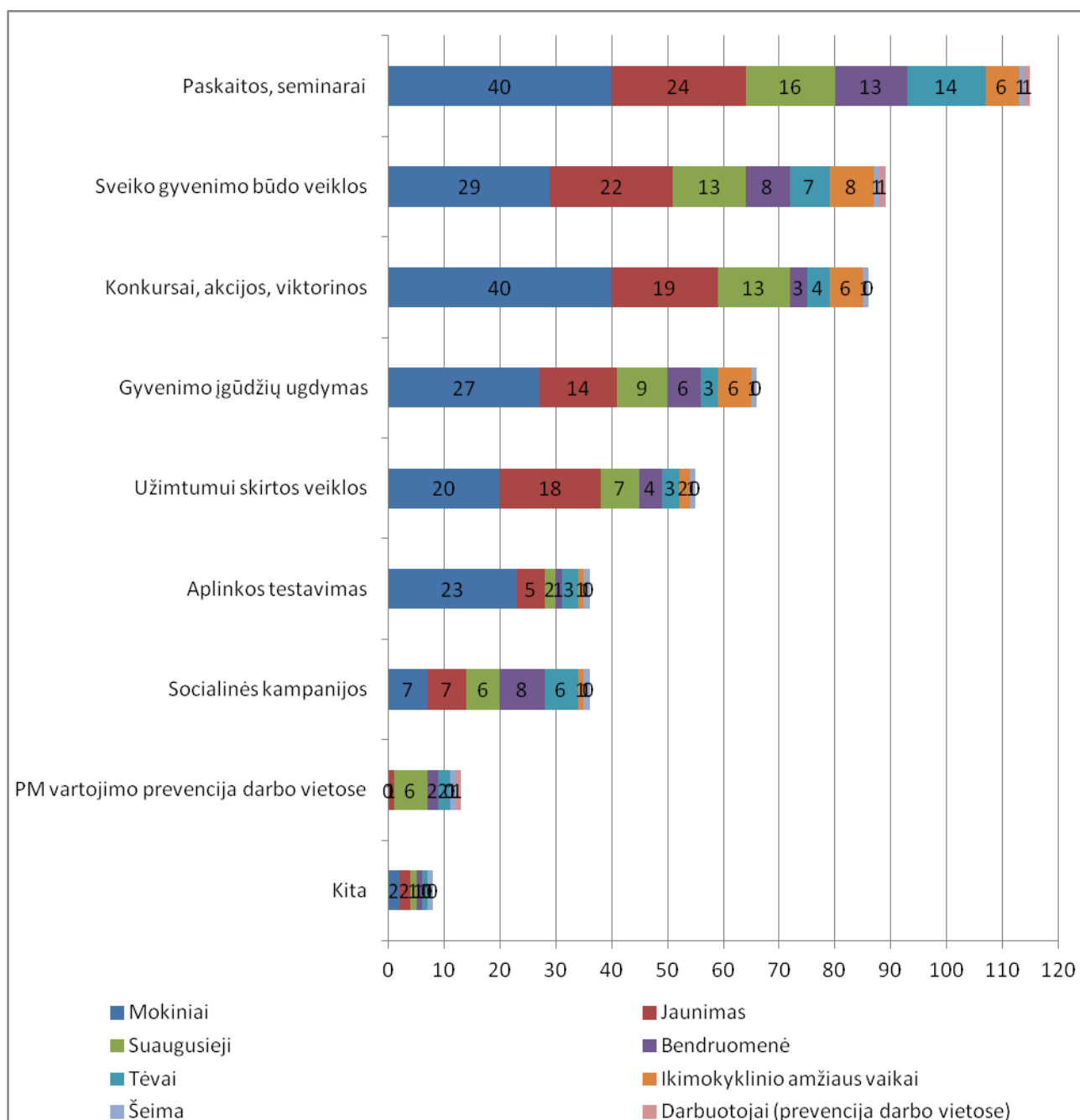
2 pav. 2015 m. VSB vykdytos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos veiklos pagal atskiras tikslines grupes (abs. sk., N = 44)

Dažniausiai VSB vykdė ir organizavo tokias veiklas, kaip paskaitos, seminarai, diskusijos ir rengiami konkursai, viktorinos, akcijos - iš 44 VSB tokias veiklas vykdo 40 VSB (žr. 3 pav.). Antroje vietoje yra sveiko gyvenimo būdui skirtos veiklos, trečioje - gyvenimo įgūdžių ugdymo užsiėmimai. Moksliniai tyrimai patvirtina socialinės įtakos modeliu ir gyvenimo įgūdžių ugdymu pagrįstų mokyklose vykdomų prevencijos programų veiksmingumą mažinant psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą.

Mažiausiai VSB 2015 m. vykdė socialinių informacinių kampanijų ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos darbo vietose veiklą.

3 pav. 2015 metais VSB vykdytos veiklos, susijusios su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija (abs. sk., N = 44)

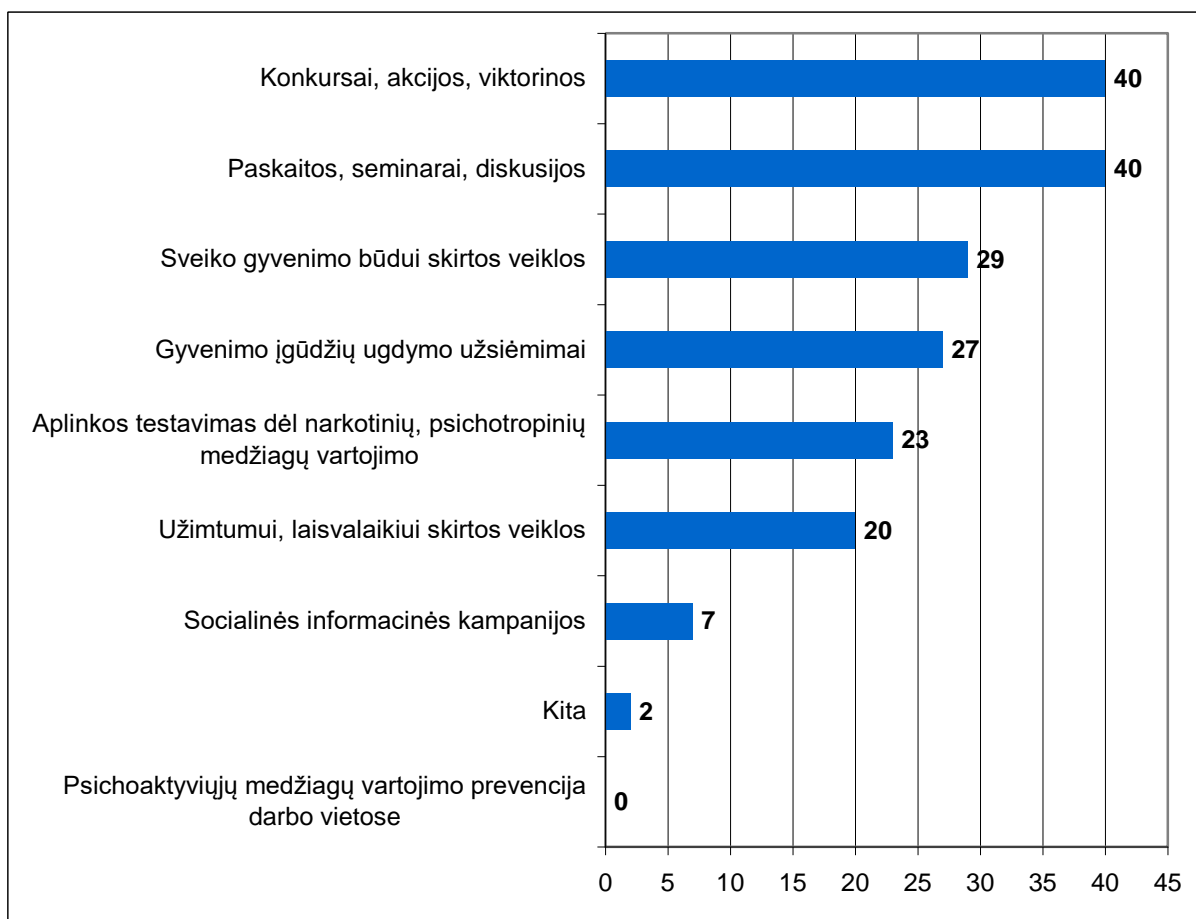

Išnagrinėjus, kokios prevencijos veiklos dažniausiai vykdytos atskiroms tikslinėms grupėms, pastebėta, kad mokiniams dažniausiai skirtos veiklos buvo paskaitos, seminarai, diskusijos bei konkursai, akcijos, viktorinos – 40 VSB vykdė minėtas veiklas mokiniams. Mažiau vykdoma veiklų, skirtų socialinėms informacinėms kampanijoms (7 VSB) ir užimtumui, laisvalaikiui skirtų veiklų (20 VSB) (žr. 4 pav.).

Prevencijos srityje dirbantys specialistai vis labiau įsitikina įrodymais pagrįstų prevencijos strategijų svarba. Šios strategijos daugiausia dėmesio skiria rizikos ir apsauginiams veiksniams, kurie suteikia žinių, stiprina įgūdžius, padeda jaunimui priimti sprendimą

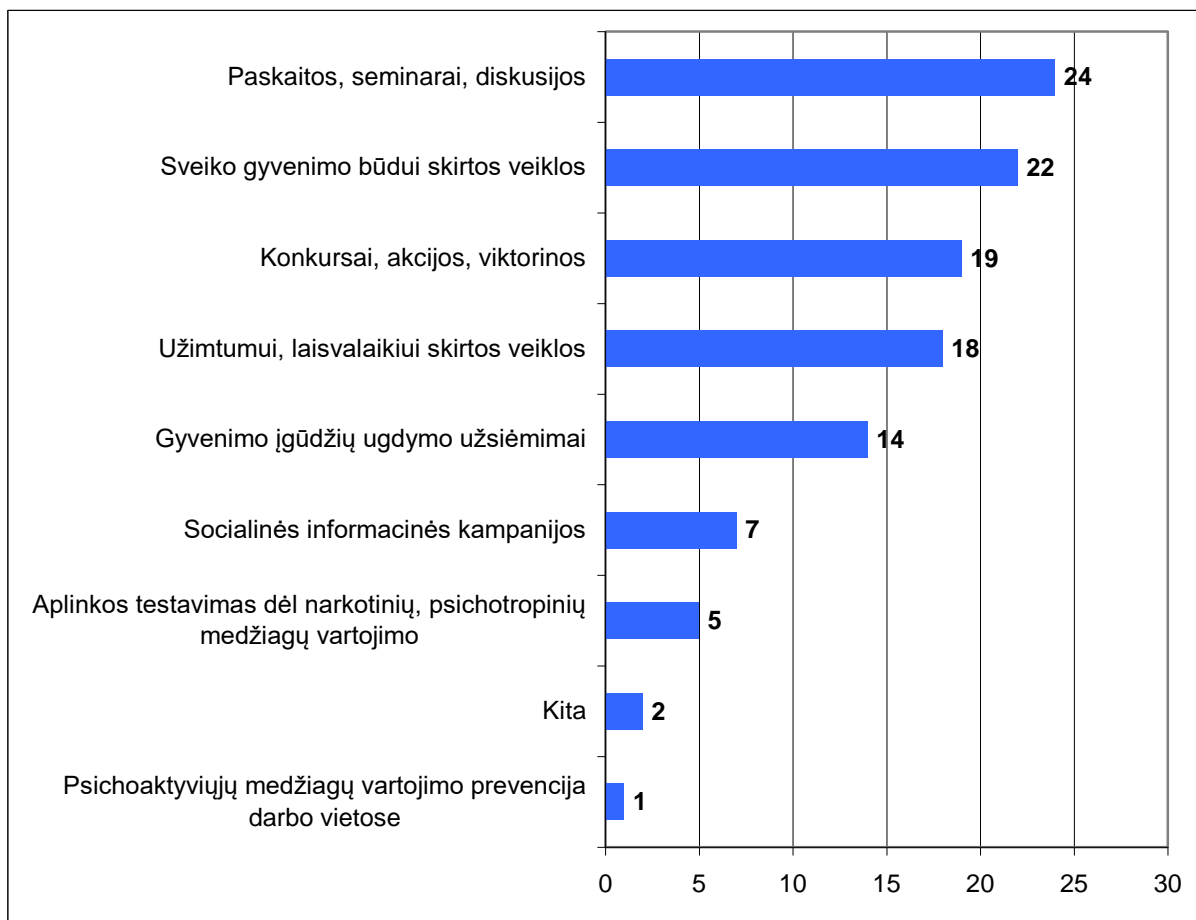
gyventi sveikai ir nevartoti psichoaktyviųjų medžiagų. Reikėtų paminėti, kad specialistų pamėgtas ir itin dažnai taikomas vienkartinis žinių suteikimas (specialistų paskaitos, įvairios akcijos) paprastai neužtikrina tiesioginio ir ilgalaikio poveikio. Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro duomenimis, tokios vienkartinės veiklos nėra veiksmingos.

4 pav. 2015 m. mokiniams vykdytos veiklos, susijusios su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija (abs. sk., N = 44)

Jaunimui 2015 m. VSB vykdė dažniausiai tokias veiklas: skaitė paskaitas, vedė seminarus ir diskusijas (24 VSB), įgyvendino sveiko gyvenimo būdui skirtas veiklas (22 VSB) ir organizavo konkursus, akcijas, viktorinas (19 VSB) (žr. 5 pav.).

5 pav. 2015 m. jaunimui vykdytos veiklos, susijusios su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija (abs. sk., N = 44)

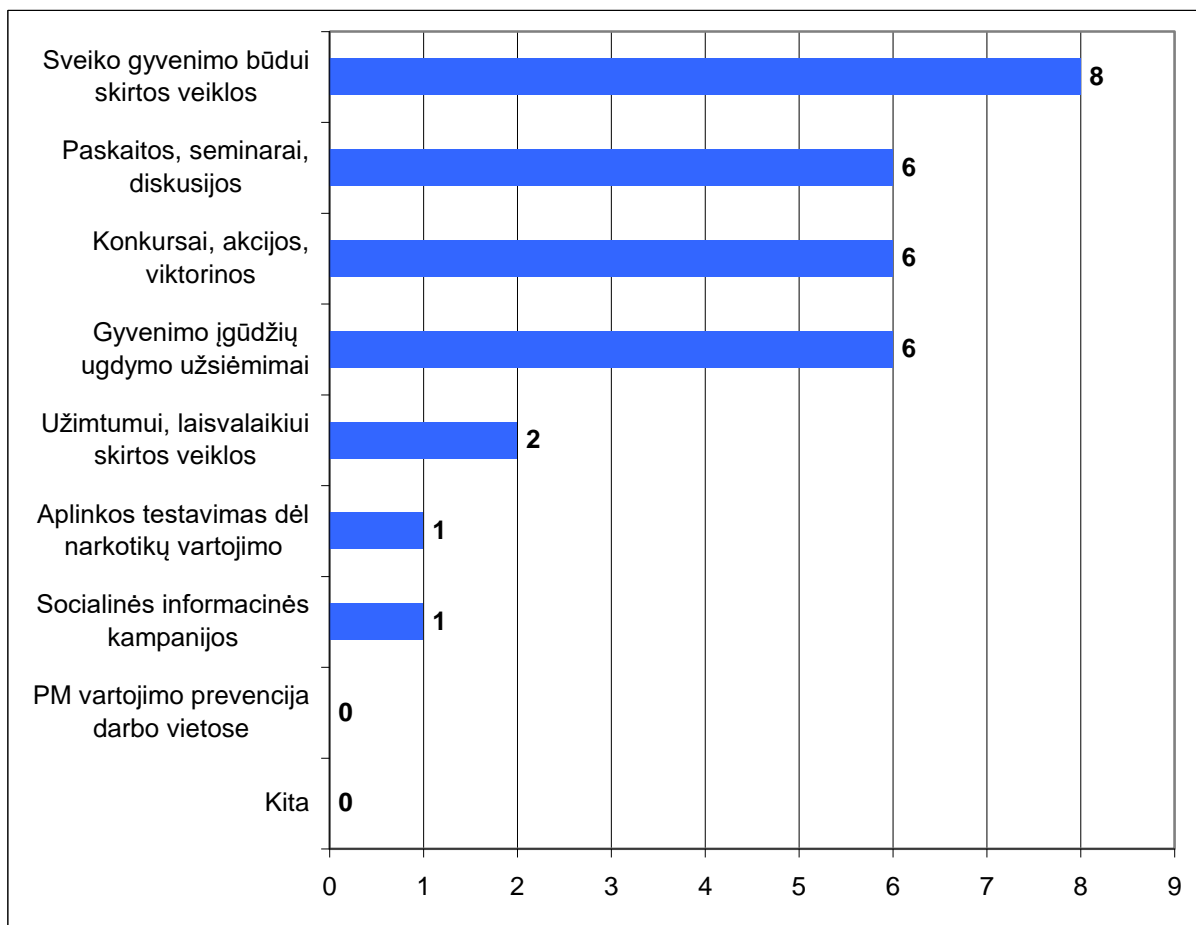

Tėvams 2015 m. VSB dažniausiai skaitė paskaitas, organizavo diskusijas, seminarus (14 VSB) (žr. 3 pav.).

VSB suaugusiems, bendruomenei, šeimai 2015 m. dažniausiai organizavo paskaitas, seminarus, diskusijas, o antroje vietoje – sveiko gyvenimo būdui skirtas veiklas.

Ikimokyklinio amžiaus vaikams aštuoni VSB vykdė veiklas, susijusias su sveiko gyvenimo būdu, o tik šeši VSB vykdė tokias veiklas, kaip vaikų gyvenimo įgūdžių ugdymo užsiėmimai, paskaitos, diskusijos, konkursai, renginiai (žr. 6 pav.).

6 pav. 2015 m. ikimokyklinio amžiaus vaikams vykdytos veiklos, susijusios su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija (abs. sk., N = 44)

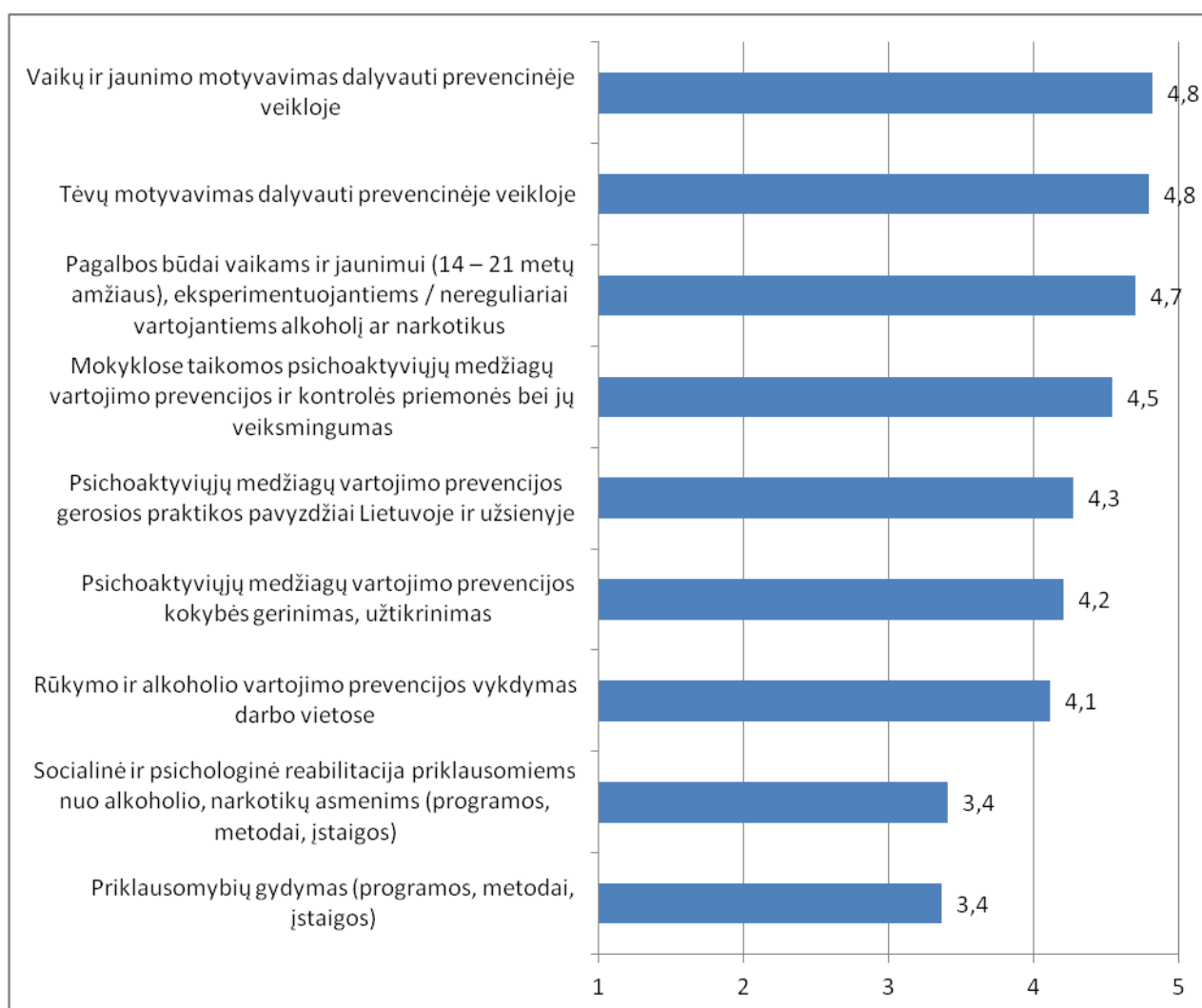

3. MOKYMŲ POREIKIS

Visuomenės sveikatos biurų buvo klausama apie darbuotojų kvalifikacijos tobulinimo poreikį psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos srityje. Paaiškėjo, kad 44 iš 45 VSB norėtų daugiau informacijos, mokymų, kaip vykdyti kokybiškas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones.

VSB specialistams naudingiausi būtų mokymai, skirti šioms trimis temoms: vaikų ir jaunimo motyvavimui dalyvauti prevencinėje veikloje, tėvų motyvavimui dalyvauti prevencinėje veikloje bei pagalbos būdams vaikams ir jaunimui, eksperimentuojantiems/ nereguliariai vartojantiems alkoholį ar narkotikus (žr. 7 pav.). Taip pat specialistai pageidautų mokymų apie psichoaktyviųjų medžiagų prevencijos kokybės gerinimą ir užtikrinimą.

7 pav. VSB specialistų požiūris į skirtingų mokymų temų naudingumą (vid., 1 - visai nenaudinga, 5 – labai naudinga)

VSB atstovai nurodė, kad jiems mažiau naudingos mokymų temos apie priklausomybių gydymą, rehabilitaciją bei prevenciją darbo vietose. Pastebėtina, kad minėtos temos buvo įvertintos kaip labiau naudingos nei nenaudingos.

4. IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

- Beveik visi visuomenės sveikatos biurai (44 iš 45) 2015 m. vykdė veiklas, susijusias su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija.
- Dažniausiai ir intensyviausiai buvo vykdomos tokios prevencijos veiklos, kaip paskaitos, seminarai, diskusijos ir mokiniams rengiami konkursai, viktorinos, akcijos. Pažymėtina, kad šios veiklos dažniausiai yra vienkartinės, trumpalaikės, todėl, Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro duomenimis, neužtikrina ilgalaikio ir tiesioginio poveikio tikslinei grupei. Rekomenduotina įgyvendinti vaikų gyvenimo įgūdžių ugdymo ir kitas ilgalaikes prevencines programas. Rečiausiai ir mažiausiai intensyviai buvo vykdomos socialinės informacinės kampanijos ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos darbo vietose veiklos.
- Didžiausias dėmesys vykdant prevencijos veiklas yra skiriamas mokiniams, daugiau kaip pusė visų biurų vykdė veiklas, skirtas jaunimui, trečioje vietoje yra suaugusieji. Mažiausiai prevencijos veiklą 2015 metais buvo skirta šeimoms ir darbuotojams darbo vietose. Tik trečdalis VSB vykdė prevencines programas, skirtas tėvams. Todėl VSB turėtų daugiau dėmesio skirti prevencinių programų tėvams įgyvendinimui.
- Visi VSB, vykdžiusieji veiklas, susijusias su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija, skyrė dėmesį ne kažkurios vienos, o bent kelių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijai, daugiausia – alkoholio, tabako ir narkotikų, kiek rečiau – elektroninių cigarečių ir energinių gėrimų vartojimo prevencijai. VSB vykdytos veiklos nepakankamai apėmė piktnaudžiavimo vaistais prevenciją.
- Beveik visų visuomenės sveikatos biurų (44 iš 45) darbuotojams reikėtų daugiau informacijos, mokymų, skirtų vaikų, jaunimo ir tėvų motyvavimui dalyvauti prevencinėje veikloje bei mokymų, kaip padėti vaikams ir jaunimui, eksperimentuojantiems/nereguliariai vartojantiems alkoholį ar narkotikus.
- Organizuojant mokymus VSB darbuotojams, daugiausia dėmesio reikėtų skirti informacijai apie pagalbos vaikams ir jaunimui, eksperimentuojantiems / nereguliariai vartojantiems alkoholį ir narkotikus, būdus, bei apie vaikų, jaunimo ir jų tėvų motyvavimą dalyvauti prevencinėje veikloje.
- Supažindinti Sveikatos apsaugos ministerijos, savivaldybių, VSB atstovus bei kitas suinteresuotas įstaigas, institucijas su apklausos rezultatais.
- Pasiūlyti VSB kartu su savivaldybėmis ir Departamentu 2017 m. organizuoti ankstyvosios intervencijos mokymus specialistams, kurie galėtų įgyvendinti ankstyvosios intervencijos programą, skirtą jauniems žmonėms, linkusiems vartoti alkoholį ar narkotikus, bet dar neturintiems priklausomybės (eksperimentuojantiems/nereguliariai vartojantiems alkoholį ar narkotikus).